

Kijk daar liggen de Dijkstra's

Essay van Bert Keizer bij *Het Gouden Huwelijk*

Dames en Heren,

Dementie betekent letterlijk ont-geesting, wat een overdreven kwalificatie is, want dementen zijn allerminst geestloos, maar de manier waarop zij wel een geestelijk leven hebben is niet makkelijk te begrijpen. Want dementie is niet alleen emotioneel maar ook filosofisch een uitermate verontrustende geestestoestand.

Ons geestelijk leven wordt op onduidelijke wijze voortgebracht door het ingewikkelde breiwerk in de hersenen. Dit breiwerk kan ook uitgehaald worden, en dat zien we bij dementie, met als gevolg de geleidelijke teloorgang van wat wij ons innerlijk noemen: denken, oordelen, voelen en herinneren, alle vier worden ze uiteengeplukt tot afzonderlijke draden die in geen enkel opzicht nog herinneren aan het tafereel dat zij ooit samen vormden.

Dat ons geestelijke leven door ons brein wordt geproduceerd betekent dat een haperend brein een haperende ziel geeft, een beschadigd brein geeft een beschadigde ziel, en als er geen brein is dan is er ook geen ziel. Alle vormen van dementie zijn het gevolg van hersenschade, maar wat dementie in een brein aanricht is iets heel individueels. Net als elk gezond brein een volkomen eigen route gaat, zo bestaat er ook een uniek traject voor elk dementerend brein. Er zijn allerlei stadia van dementie, maar vandaag hebben we het over dementie in dat stadium waarin de rol van zelfstandig wonende, of zelfs de rol van huisgenoot zijn, niet meer mogelijk is voor de man of vrouw in kwestie. Wat dementen inleveren op het gebied van niet al te subtiele verrichtingen kun je zo zien. Onhandigheid bij opstaan, wassen, aankleden, toiletbezoek, eten en drinken zijn onmiddellijk duidelijk. Maar de onhandigheid waar het op onze hogere functies aankomt is niet zo makkelijk te volgen.

Een van de opvallendste aspecten van dement zijn is dat je in allerlei situaties het besef van een plot kwijt bent. Ons leven bestaat uit kleine opeenvolgende verhalen die een hele dag vullen. Je gaat in de auto naar een verjaardag met een cadeau omdat iemand die je lief is weer een jaar ouder is geworden. Als je dement bent is het vrijwel onmogelijk om de aanschaf van het cadeau, de autorit, de geliefde en al die drukke mensen in die kamer, bij elkaar te houden in de korte formulering dat Gerda jarig is. Je blijft je afvragen waarom een boek wordt

gekocht, waar de autorit heen gaat, waarom Gerda zo uitbundig doet, en vooral waarom al die mensen zitten te tetteren in dat veel te kleine kamertje. Het helpt al helemaal niet als mensen je hoe langer hoe vinniger gaan beschreeuwen met de mededeling dat Gerda jarig is! Alsof dat wat verklaart.

Naast verlies van plot is er het verlies van taal. Wittgenstein gebruikte de term "gereedschap" heel nadrukkelijk als hij het over taal had. Dementie betekent dat dit gereedschap, ons vermogen om taal te gebruiken, geleidelijk aan stuk gaat en ik wil u daar een voorbeeld van geven. Het gaat om een serie mededelingen die nog net te volgen is, en die meen ik een goed beeld geeft van de beleving van een dementerende man. Het is door Ingrid van Delft opgenomen in haar van harte aanbevolen boek: Wanneer is hier de tijd voorbij. De tekst is een uitgetypte bandopname.

Meneer Dijkstra vertelt:

... ik ben lid en eigendommer in de constructie waar je gedood wordt. In de constructie van het sterven, laten we 't zo maar uitdrukken. Dat moeten ze daar zeker weten, want ik sta te boek. U kunt dat navragen. Daar moet van mij staan dat ik een rustig stuk heb liggen – eigen stuk, afgezet en helemaal apart – waar ik opgeladen word. Dat heb ik. Want op een heel eenvoudige manier hebben m'n vrouw en ik gezegd: "Nou ja goed, we houden – we kópen de hele installatie als van ons, en we gaan er naartoe als 't zover is." M'n vrouw was al eerder verdronken. Of ten minste – hoe zal ik 't zeggen – verdwenen. Gedood door overliden. Dus ik was helemaal alleen om de zaak ... om 'ns rustig te kijken of die ook STOND. En intussen kan ik – in het korte leven dat ik nog in me heb – rustig wat rondraaien ter plaatse van mijzelf totdat degene die mij kent en in mij waart mij oplicht. Mij bereid voor m'n vrouw. Samen. Weer. Want MIJN naam staat daar natuurlijk ook op dat voelt u wel. ONS staat er op. En we staan ook samen op de lijst zelf, zodat we rustig kunnen gaan zitten bij kalm weer. En als we niet willen zitten gaan we lopen. En als we wat anders gaan doen, gaan we wat anders doen. Maar ... in ieder geval kunnen we met dode ogen vredig kijken naar hetgeen zich voordoet. Niet dat we 't ZIEN ... maar de GEEST hebben met dat liggen. Hoe lang het ook mag zijn, want dat weet ik natuurlijk niet. Dat wordt nog geconstrueerd. Maar de eigenaar van 't huis die weet:

de Dijkstra´s, die liggen DAAR! Kijk ... dat schuine geval, DAT is het. Een prachtig mooi ding! Ja, dat zijn ze daar. Daar liggen ze. Daar liggen – de Dijkstra´s.”

Het zoekende formuleren van deze man heeft op zich iets betoverends, het lijkt alsof hij in de schemering daar binnen de contouren aftast van wat hem ooit duidelijk voor ogen stond. Ook zijn woorden zijn gereedschap, maar hij pakt een schroevendraaier als hij eigenlijk een hamer nodig heeft, en zo ontstaat de indruk van vindingrijke onhandigheid, omdat hij woorden net anders gebruikt dan je zou verwachten. Maar al mistastend weet hij toch een beeld op te roepen waardoor de luisteraar een blik wordt vergund in zijn merkwaardige wereld, waarin hij met falend gereedschap moet proberen een onduidelijke opdracht uit te voeren, die moet leiden tot datgene wat hij onherroepelijk kwijt is: overzicht.

Er staat in deze woorden iets schimmigs overeind dat zich nog maar nauwelijks in het licht laat trekken, maar als we dat zouden proberen dan denk ik dat hij ons vertelt dat hij een prima begrafenisverzekering heeft afgesloten, dat zijn vrouw daar reeds gebruik van heeft gemaakt, dat zijn naam ook op het graf komt, dat het daar niet slecht toeven is, dat hij de kerkhofbeheerder op al deze punten vertrouwt en dat het een mooi graf is. Dit is denk ik WAT hij zegt. En u hoorde HOE hij dat zegt.

Dementie is hard werk. Met steeds minder middelen moet zo´n man overeind zien te blijven onder een almaar groeiende hagel van onsamenhangende gebeurtenissen. Hoe moet je met zo´n man praten? Zou een mededeling vanuit ons samenhangende wereldbeeld een landingsplek vinden in een geest waarin de lading op deze unieke wijze aan het schuiven is.

Dementen zijn vaak ondoorgrondelijk. In ons verpleeghuis vraagt een mevrouw mij elke namiddag: ik wil naar mijn moeder toe. Als ik haar uitleg dat haar moeder allang is overleden, dan zegt ze: O, nou dan kan ik maar beter niet gaan vindt u niet?

Dementeren is erg, maar er bij staan terwijl iemand van wie je houdt dementeert is een heel bijzondere pijn. Je zou bijna zeggen dat de ziekte met dezelfde intensiteit maar in een heel andere gedaante woedt in de omstanders.

Het ondraaglijke en onontkoombare in de toestand is het overzichtsverlies. Een demente verpleeghuisbewoner bevindt zich op een andere planeet dan die waarop zijn vrouw en kinderen zich bevinden, die bij hem op bezoek komen. Vooral in het begin van de verpleeghuisopname is het een voortdurende botsing van twee werelden die niet meer op elkaar passen. Het is een pijn die nooit helemaal over gaat, want na bezoek aan het verpleeghuis fiets je

elke keer opnieuw beschadigd terug naar huis.

Het bezoek is zo beschadigend omdat je elke keer weer komt aan zetten met in je hart de man die er niet meer is en pal voor je de man die wezenloos aan een gordijn staat te frommelen terwijl hij je aankijkt alsof je een vagelijk bekend gezicht bent in een menigte. Laatst zei de echtgenote van een van onze bewoners tegen mij: ‘Ik vind het verschrikkelijk om het te zeggen, maar ik benijd mijn zus wel eens, want haar man is gewoon dood.’

U zult wel begrijpen dat mensen soms afhaken en inderdaad zeggen: dit is mijn man of mijn vader niet meer, u belt maar als het afgelopen is. Dat komt echter heel weinig voor en het gaat dan vrijwel altijd om de vereffening van een oude maar kennelijk nog altijd openstaande rekening.

Maar in het algemeen blijven mensen ook in dementie gewoon van hun man of vrouw houden, hoewel zo´n beetje alles wat gewoon was uit hun relatie is verdwenen. Ik ken geen goede troost voor de onvermijdelijke pijn die je voelt als je zegt: dit is niet mijn man, of als je zegt: maar dit is ook mijn man.

Dames en heren, ik klink erg negatief over dementie, en dat is niet toevallig. Ik vind het een rot-ziekte waarover een collega onlangs tegen mij zei: je kan beter kanker hebben dan is er tenminste een begin een midden en een einde, maar bij dementie dwaal je zonder dat je er erg in hebt een vreselijk domein binnen waarvan niemand je kan zeggen waar het ophoudt. Ik dank u voor het luisteren.

© 11 november 2012, Bert Keizer, Human

Bert Keizer is filosoof en verpleeghuisarts in het Flevohuis in Amsterdam. Hij schrijft wekelijks een column in Trouw. In 1994 schreef hij Het refrein is Hein, een zeer openhartige schets van de werkelijkheid in een verpleegtehuis, inclusief euthanasie en hulp bij zelfdoding. Hij mengde zich in het debat dat Dick Swaab begon met ‘Wij zijn ons brein’. Flauwekul van een neurosoof oordeelt Keizer in zijn reactie Waar blijft de ziel.